

Το τραγούδι της ελληνικής γλώσσας

Ένα βιβλίο φωνολογίας της Ιταλίδας γλωσσολόγου και ελληνίστριας Μαρίας Νέσπορ

Του Σπύρου Α. Μοσχονά*

Μαρίνα Νέσπορ, «Φωνολογία». Προσαρμογή στην ελληνική γλώσσα: Αγγελική Ράλλη & Μαρίνα Νέσπορ. Μετάφραση: Α. Ράλλη, Α. Νάτσης & Α. Παπασταύρου. Αθήνα: Πατάκης, 1999. Σελς 312.

Όλες οι μεγάλες σχολές γλωσσολογίας έχουν να δείξουν σημαντικές κατακτήσεις στον κλάδο της φωνολογίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η περίφημη γενετική γραμματική του Νόαμ Τσόμσκι. Όμως, παρ' όλο που οι νεότερες σπουδές γλωσσολογίας στην Ελλάδα ακολουθούν πιστά (τυφλά, ενίοτε) τις διεθνείς τάσεις, ζήτηση για φωνολογία δεν υπάρχει στον τόπο μας. Στα περισσότερα πανεπιστήμιά μας, η φωνολογία διδάσκεται σαν υποκεφάλαιο σε μια πολύ γενική εισαγωγή στη γλωσσολογία. Η μελέτη της φωνολογίας στην Ελλάδα ίσως πέθανε μαζί με τις διαλέκτους, για την ανάλυση των οποίων και αναπτύχθηκε.

Το βιβλίο της Ιταλίδας γλωσσολόγου και ελληνίστριας Μαρίας Νέσπορ, καθηγήτριας στο Πανεπιστήμιο της Φερράρα, αποτελεί εισαγωγή στις πιο πρόσφατες κατακτήσεις του κλάδου. Πραγματεύεται ζητήματα στα οποία στρέφονται οι έρευνες διεθνώς τις τελευταίες τρεις-τέσσαρες πενταετίες. Πρόκειται για μοντέρνα εισαγωγή σε παραδοσιακό κλάδο.

Διαιρεμένο σε δώδεκα κεφάλαια, το βιβλίο τοποθετεί τη μελέτη της φωνολογίας στο πεδίο της γενετικής γλωσσολογίας, παρέχει τα εντελώς απαραίτητα στοιχεία φωνητικής, ορίζει τις «τεμαχιακές» και «υπερτεμαχιακές» μονάδες των γλωσσών και συζητά τρόπους περιγραφής των συνηθέστερων φωνολογικών φαινομένων. Από το 5^ο κεφάλαιο στρέφεται σταδιακά προς νεότερες κατακτήσεις: φωνολογία «αυτοτεμαχιακή», μετρική, προσωδιακή, επιτονική. Το βιβλίο κλείνει μ' ένα ελληνικότατο κεφάλαιο μετρικής της ποίησης.

Αν πρόκειται για σύγχρονη φωνολογία, πρόκειται και για έγκαιρη μετάφραση – συγκυρία ευτυχής για επιστημονικό βιβλίο (το ιταλικό πρωτότυπο εκδόθηκε το 1993). Η μετάφραση όμως έχει να επιδείξει πολύ σπουδαιότερες αρετές από γρήγορα εκδοτικά αντανακλαστικά. Είναι εντυπωσιακή η εργασία που έχει επενδυθεί για την **προσαρμογή** του βιβλίου στα ελληνικά. Η Αγγελική Ράλλη, καθηγήτρια γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο της Πάτρας, σε στενή συνεργασία με τη συγγραφέα και με τη βοήθεια δύο ακόμη μεταφραστών, ξαναγράφει ένα έργο σ' ένα επιστημονικό πεδίο που η ίδια το υπηρετεί με πρωτότυπα δημοσιεύματα. Τα πολλά ελληνικά παραδείγματα καλύπτουν όλη σχεδόν τη μελετημένη «ύλη» της νεοελληνικής φωνολογίας. Δεν υποκαθιστά βέβαια η «Φωνολογία» της Νέσπορ τα λίγα πρωτότυπα βιβλία νεοελληνικής φωνολογίας (του Σετάτου,

του Πετρούνια, του Newton), αλλά μπορεί να συγκαταλέγεται με αυτά. Τοποθετεί τα νεοελληνικά φαινόμενα σ' ένα «καθολικό» περιβάλλον, επιτρέποντας συγκρίσεις με άλλες γλώσσες – στο φόντο των οποίων η ιταλική, η γλώσσα διδασκαλίας της συγγραφέως, έχει πάψει να ξεχωρίζει. Η βιβλιογραφία συμπληρώνεται ανά κεφάλαιο με σχετικές δημοσιεύσεις για τα ελληνικά. Δεν αναφέρονται φιλολογικά έργα νεοελληνικής μετρικής. Παραλείπεται ένα κεφάλαιο ρυθμικής. Αδυναμία της ελληνικής έκδοσης επίσης, οι τυπογραφικές αβλεψίες (λάθος πρόσημα-δείκτες, μετατοπισμένες ενδείξεις) σε φωνολογικούς τύπους και πίνακες.

* * *

Αξίζει να τονιστεί ιδιαίτερα η στροφή της νεότερης φωνολογίας σε ζητήματα ανάλυσης της μουσικότητας των γλωσσών. Αν απλοϊκά ορίσουμε τη μουσικότητα ως συνδυασμό ρυθμού και μελωδίας, τότε οι νεότερες φωνολογικές θεωρίες (προσωδιακή, μετρική, φραστική, επιτονική) μοιάζουν όλες να πραγματεύονται διαφορετικές όψεις αυτού του συνδυασμού.

Μια πιο ελεύθερη ανάγνωση του ελληνοποιημένου αυτού βιβλίου μάς επιτρέπει δύο πολύ γενικά συμπεράσματα: **πρώτον**, η μουσικότητα ενυπάρχει στη φυσική, καθημερινή γλώσσα, σε κάθε γλώσσα. Κάθε γλώσσα έχει μουσικότητα, αλλά και μουσικούς νόμους (δηλ. κανόνες συνδυαστικούς ρυθμού και μελωδίας) παρόμοιους με των άλλων γλωσσών. **Δεύτερον**, η αξιολόγηση της μουσικότητας μιας γλώσσας είναι κανονιστικό φαινόμενο που κρύβει κάτω από αισθητικό ένδυμα πολιτισμικές προκαταλήψεις (προκαταλήψεις για τη «μουσικότητα της ιταλικής», τη «βαρβαρότητα της γερμανικής», την «αρχαιότητα της ελληνικής»: για τον εντεκασούλλαβο ως «ιταλικό εθνικό στίχο» ή τον ιαμβικό δεκαπεντασούλλαβο ως «ελληνικό εθνικό στίχο», σύμφωνα με το πρότυπο του λαογραφικού δημοτικισμού κ.λπ.). Το βιβλίο της Νέσπορ βοηθά να διαλυθεί το νέφος των παραφιλολογικών και φιλολογικών προκαταλήψεων που περιβάλλουν τη νεοελληνική γλώσσα.

Η πιο διαδεδομένη είναι η «Σαββοπούλεια» προκατάληψη, σύμφωνα με την οποία η μουσικότητα της νέας ελληνικής καθορίζεται ακόμη από τα τονικά πρότυπα της αρχαίας. Η διαδεδομένη ταύτιση γλώσσας και γραφής επιτρέπει σε μια νέα γενιά ημιμαθών να μιλούν για τη νέα ελληνική σαν να είχε 'ψιλές' και 'δασείες', μακρά και βραχέα φωνήεντα, αρχαίες διφθόγγους, μουσικό αντί για δυναμικό τονισμό. Με τέτοιες προκαταλήψεις συνήθως αντιμετωπίζεται ακόμη το μονοτονικό σύστημα.

Όμως, όπως εύκολα μπορεί να δείχτει – σαν άσκηση ακριβώς σ' ένα διδακτικό εγχειρίδιο – το μονοτονικό, με ελάχιστες, συστηματικές αποκλίσεις, ανταποκρίνεται αρκετά καλά στους κανόνες **λεξικού** τονισμού, απ' όπου εξαιρούνται κυρίως οι λέξεις-δορυφόροι σε μια φωνολογική φράση. Το μονοτονικό δεν είναι προϊόν κακόβουλων σχεδιασμών. Είναι απλουστευμένη αποτύπωση της τονικής συμπεριφοράς της νέας ελληνικής που καθιστά παραστατικές και διδακτές τις έννοιες της συλλαβής και του τόνου.

Οι Νέσπορ-Ράλλη δείχνουν επίσης ότι «το τραγούδι της καθημερινής ομιλίας», για να δανειστούμε την ωραία διατύπωση του Σαββόπουλου, έχει πράγματι δικό του ξεχωριστό ρυθμό, μόνο που το μέτρο του, όπως και σε πολλές άλλες γλώσσες, είναι κατά βάση τροχαικό. Στην καθημερινή ομιλία, σε παιδικό τραγούδι, οι πόδες των φωνολογικών φράσεων τείνουν να οργανώνονται σε ακολουθίες ισχυρών-ασθενών συλλαβών: [ap] [tánθi] [tùma] [jú] // [èla] [frés] / [rnéun] / [iávres]. Όσο για τις μελωδίες που παίζονται σ' αυτό το ρυθμό, ο επιτονισμός της νεοελληνικής, αν και έχει ελάχιστα μελετηθεί, ξέρουμε ότι οργανώνεται και αυτός σε επιτονικές φράσεις κατά τη «γραμματική μουσική» ξεχωριστών πράξεων του λόγου (ερώτησης, επίπληξης, θαυμασμού, προειδοποίησης, εξαγγελίας, απαγγελίας, αφήγησης κ.ο.κ.). Καμία σχέση με τον «μουσικό τόνο» της αρχαίας.

Το βιβλίο της Νέσπορ μπορεί λοιπόν να φανεί ιδιαίτερος χρήσιμο σε όσους καθ' ἑξίν μυθολογούν περί την ελληνική γλώσσα. Μακάρι η συμβολή του να ήταν ουσιαστικότερη. Θα μπορούσε, φερειπείν, να συμβάλει σε μια πιθανή επανεξέταση της νεοελληνικής μετρικής, αν κατάφερνε να φέρει σε κάποια συνεννόηση γλωσσολόγους και φιλόλογους για θέματα μετρικής της ποίησης. Ο γλωσσολογικότερος αυτός κλάδος εξελίχτηκε στην Ελλάδα, σε μεγάλο βαθμό ερήμην της γλωσσολογίας. Και ερήμην της φιλολογίας βέβαια αναπτύσσεται τώρα από τους γλωσσολόγους.